

Zeitschrift: Annalas da la Societad Retorumantscha
Herausgeber: Societad Retorumantscha
Band: 137 (2024)

Artikel: Lexicon istoric da la Svizra (LIS). Da las "Culegnas a la riva" enfin l'"Internet" - artitgels da survista davart l'istorgia svizra en versiun rumantscha
Autor: Berther, Ivo
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-1061919>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 07.01.2026

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Lexicon istoric da la Svizra (LIS). Da las «Culegnas a la riva» enfin l'«Internet» – artitgels da survista davart l'istorgia svizra en versiun rumantscha

IVO BERTHER (*Lexicon istoric da la Svizra*)

Abstract

Das *Historische Lexikon der Schweiz* (HLS-DHS-DSS) ist ein wissenschaftlich erarbeitetes, vernetztes, aktuelles und multimediales Fachlexikon zur Schweizer Geschichte. Es versteht sich sowohl als verlässliche Forschungsinfrastruktur für die wissenschaftliche Gemeinschaft wie als umfassende und attraktive Informationsdienstleistung für die breite Öffentlichkeit. Die romanischsprachige Version, das *Lexicon istoric da la Svizra (LIS)*, wird kontinuierlich zu einer repräsentativen Teilausgabe des Lexikons ausgebaut.

istoriografia / historiography – istorgia svizra / history of Switzerland – istorgia grischuna / history of Graubünden – lexicografia / lexicography – quadrilinguitad svizra / quadrilingual Switzerland – purschidas online / web offer

Cun il *Lexicon istoric da la Svizra (LIS)* è accessibla dapi il settember 2023 la versiun rumantscha dal *HLS-DHS-DSS*, l'ovra da consultaziun naziunala davart l'istorgia svizra. Uschia èsi pussaivel da s'approfundar er en la quarta lingua naziunala en tematicas multifaras che concernan il passà, il preschent ed il futur da noss pajais ed en las cuntinuitads e rupturas che segnan sia istorgia.

Cun far quest pass maina il *LIS* vinavant ina tradiziun che aveva cumenzà – da lez temp cun in focus regional – sco *Lexicon istoric retic (LIR)*. Quel ha per entant chattà sia finiziun ils onns 2010–2012 cun la versiun stampada en dus toms. Sco ediziun parziala rumantscha en furma extendida metta il *LIS* digital l'accent principal sin artitgels da survista davart l'istorgia svizra sco er sin temas, persunas e lieus da relevanza surregionala e naziunala. Cumplettada vegn la purschida cun migrar cuntinuadamain cuntegns da l'anteriur *LIR* en la structura dal nov lexicon online; quels furman pia er en l'avegnir in accent regional Grischun/Rumantschia. E tuttina sco sias «soras grondas», las ediziuns en lingua tudestga, franzosa e taliana, sa preschenta il *LIS* a moda multimediala fashond diever d'infograficas sco er da funtaunas da film, tun e maletg.

1. Il *Historisches Lexikon der Schweiz* (HLS)

1.1 Istorgia

La Svizra dispona d'ina ritga tradiziun lexicografica che va enavos fin en il 17avel tschientaner. En inqual biblioteca ed archiv chatt'ins per exempel las suandantas duas ovras dal 20avel tschientaner, il *Historisch-Biographisches Lexikon der Schweiz* (1921–1934) ed il *Schweizer Lexikon* (dals onns 1990).

Entant che quest ultim è stà da tempra plitost populara, era già sa manifestà a partir dals onns 1960 il basegn da crear ina nova ovra da consultaziun davart l'istorgia svizra che tegna quint da las orientaziuns e concepziuns istoriograficas actualas. In project respectiv, lantschà sut l'egida da l'ASSU, l'Academia svizra da ciencias umanas e socialas, ha la Confederaziun approvà il 1987 sut il titel *Historisches Lexikon der Schweiz* (HLS).

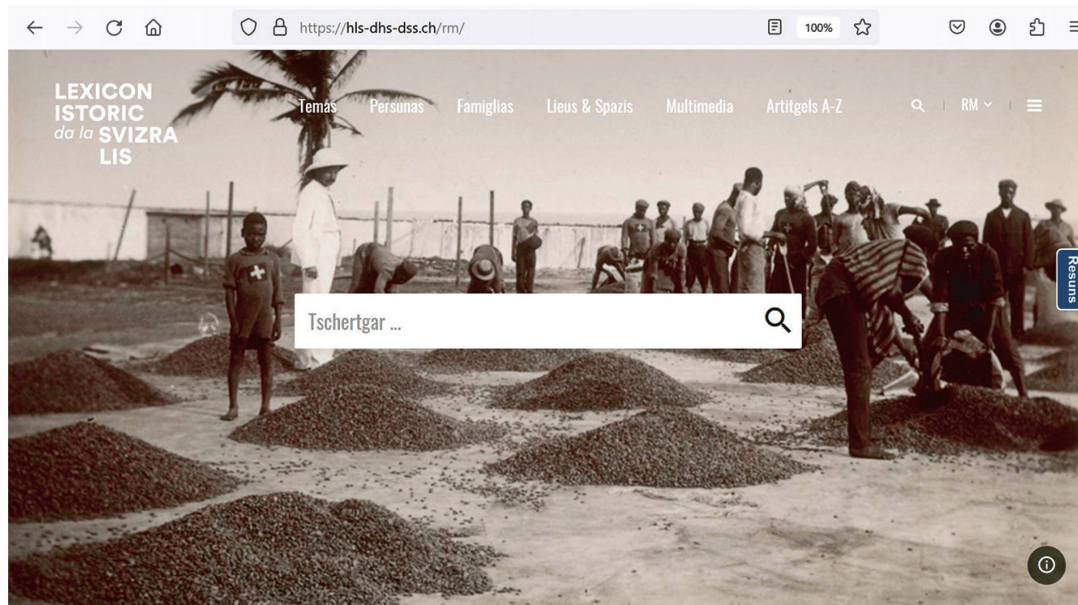
Gia da bell'entschatta han ins formulà trais pretendiuns centralas che la nova ovra da consultaziun dueva ademplir: 1. Ella dueva correspunder a la reorientaziun istoriografica vers in'istorgia cumplessiva, pia er cumpigliar – tranter auter – aspects da l'istorgia economica, sociala, dal mingadi e da las mentalitads. 2. En vista a las novas pussaivladads digitalas era il lexicon da concepir uschia che quel pudeva vegnir manà vinavant suenter la stampa en furma d'ina banca da datas. 3. La finala na duevan betg mo vegnir resguardadas las duas linguas naziunalas las pli grondas, il tudestg ed il franzos, mabain er cumparair in'ediziun equivalenta en talian ed in'ediziun parziala en rumantsch.

Gist a questa ultima pretendiun han ins attribuì ina gronda muntada er d'in punct da vista da la politica statala e da la coesiun naziunala: Ils cuntengns dal nov lexicon na duevan betg mo represchentar la varietad regiunala, culturala e linguistica da la Svizra, mabain far cun lur ediziuns parallelas en las linguas naziunalas la punt tranter las differentas parts dal pajais.

L'ediziun rumantscha è alura vegnida concepida cun in focus regional sco *Lexicon istoric retic* (LIR). Quai cun la finamira da represchentar a moda uschè cumplessiva sco pussaivel il svilup dal spazi retic e grischun, pia dal Grischun triling odiern e da sias regiuns cunfinantas, en ses context istoric e cultural. A la fin ha il LIR cumpiglià var 3200 artitgels (purtrets biografics e da famiglias sco er artitgels tematics e geografics) davart l'istorgia da l'intschess retic/dal Grischun e da la Rumantschia.

Ils 13 toms dal HLS en versiun tudestga, franzosa e taliana èn vegnids stampads ils onns 2002–2014. Ils dus toms dal LIR – er quels illustrads ritgamain – èn cumparids il 2010/2012 en la chasa editura Desertina a Cuira.¹ Parallelamain a la preparaziun da la stampa han ins mess online a partir dal 1998 ils emprims artitgels dal HLS ed a partir dal 2004 ils emprims artitgels dal LIR. Suenter che l'ediziun stampada era stada terminada, ha il Secretariat da stadi per furmaziun e perscrutaziun (SFP) incumbensà il HLS d'elavurar in concept per cuntinuar l'ovra sco lexicon online. La fin dal 2018 è questa nova versiun electronica – per entant anc trilingua – vegnida preschentada al public.

1 STIFTUNG HISTORISCHES LEXIKON DER SCHWEIZ, HLS (ed.) (2010–2012), *Lexicon istoric retic*, 2 vol., Cuira, Desertina.

Illustraziun 1: La pagina iniziala dal LIS cun l'illustraziun che renviescha al project «Entretschaments colonials da la Svizra».

1.2 Finamira

Il HLS è in'ovra da consultaziun davart l'istorgia svizra elavurada tenor criteris scientifics. El porscha a la cuminanza scientifica in'infrastructura da perscrutaziun fidabla ed è a medem temp in servetsch d'infurmaziun cumplexiv per in vast public. Il lexicon cuvra l'istorgia da l'umanitad da las emprimas cumprovas paleolíticas fin al temp dad oz. El sa stenta da represchentar l'istorgia a moda cumplexiva e tracta egualmain ils secturs «Stadi, pussanza, politica»; «Societad, populaziun, modas da viver»; «Economia»; «Cultura, savida, religiun» sco er «Ambient, spazis, abitadi». Sco lexicon d'istorgia naziunal sa distingua il HLS tras si'organisaziun e ses servetschs plurilings. Ils cuntegns disponibels en tudestg, talian, franzos ed – en in'ediziun parziala – rumantsch reflecteschan la diversitad culturala da la Svizra e las differentas realitads istoricas da sias regiuns e cuntradas culturalas.

1.3 Structura

Il fundament ed il punct da partenza da la versiun online dal HLS furman ils bundant 36'000 artitgels da l'ediziun stampada. Quels vegnan colliads ed enritgids cun elements multimedials tenor las pretensiuns dal nov medium. A medem temp cumplettescha la redacziun il corpus dal lexicon cun collavurar stretgmain cun la cuminanza da perscrutadras e perscrutaders e cun s'orientar al pli nov stadi da la perscrutaziun.

Ils artitgels dal *HLS* èn dividids en las quatter categorias «Temas», «Persunas», «Famiglias» e «Lieus & Spazis»; in'ulteriura funcziun da retscher-tga furma il sector «Multimedia».

La categoria «Temas» s'occupa d'objects, eveniments, situaziuns, process e noziuns sco er da tut las relaziuns che pon esser il tema dal pensar istoric. Ella è la basa dal *HLS* per ordinar sistematicain las tematicas e las noziuns. La categoria «Persunas» sa fatschenta cun la dimensiun biografica da l'istorgia. Ella mussa ils umans sco subjects che (inter-)ageschan entaifer lur temp ed intermediéscha lur voluntad da transfurmar ed ils fastizs individuals ch'els han laschà enavos en l'istorgia. En la categoria «Famiglias» vegnan colliadas las istorgias da vita da singulas commembras e singuls commembers da quellas per mussar las strategias da famiglias en vista a lur funcziunament sco parts da raits. Il context famigliar serva sco culissa per cumbinar questas biografias ad in maletg surordinà. La categoria «Lieus & Spazis» tracta unitads geograficas en Svizra ed a l'exteriur. Ella mussa la cuntinuaziun e la diversidad dals lieus sco er lur particularitads tut tenor il plaun spazial ed illustrescha midadas territorialas en ina perspectiva istorica. Il sector «Multimedia» cumpiglia maletgs, films, documents auditivs e graficas infurmativas. La contextualisaziun dal material accentuescha la valor da funtauna genuina dal patrimoni audiovisual da la Svizra.

1.4 Organisaziun

La redacziun dal *HLS* ha sia sedia a Berna e dispona da filialas a Mendrisio ed a Cuir. Entant che las redacziuns linguisticas sco er las partiziuns publicaziun e multimedia èn responsablas per la qualitat e coerenza scientifica e linguistic-stilistica, èn ils secturs spezialisads cun collavuraturas e collavuratur plurilings responsabels per ils cuntegns e la lexicografia da las differentas categorias d'artitgels. Vitiers vegn ina rait externa d'auturas ed auturs qualifitgads sco er da cussegliastras e cussegliaaders scientifics.

Organisatoricain sa tracti tar il *HLS* d'ina interpresa da l'ASSU. Quella maina il lexicon, che vegn finanzià da la Confederaziun, per incumbensa dal parlament tenor la Lescha federala davart la promozziun da la perscrutaziun e da l'innovaziun (LPPI). Ina cumissiun independenta garantéscha che las incumbensas da basa attribuidas al *HLS* vegnan adempolidas.

2. Dal *Lexicon istoric retic* (LIR) al *Lexicon istoric da la Svizra* (LIS)

Uschè lunsch il svilup general dal *HLS-DHS-DSS* e sia transfurmaziun da l'ovra stampada al lexicon online. Il *LIR* da sia vart, sco ediziun parziala rumantscha, ha cumpiglià primo artitgels surpigliads tale quale dal *HLS*, secundo artitgels ch'èn vegnids schlargiads vastamain pervi da lur muntada extraordinaria per il territori retic e terzio artitgels da character specificamain grischun ch'èn cumparids mo en il *LIR*. L'illustraziun fitg ampla han ins stgaffi aposta per il *LIR*; las ovras derivan d'in grond dumber d'instituziuns grischunas.

Il team da redacziun è sa cumponì da Martin Bundi, Adolf Collenberg (schefredactors), Manfred Gross (redactor linguistic), Georges Darms, Ines Gartmann, Ursulina Monn, Guadench Dazzi, Dumenic Andry (translaturas e translators), Silvio Margadant, Iso Camartin, Clà Riatsch (cussegladers scientifics) sco er da numerusas auturas ed auturs dal Grischun e d'utrò. Per quai che riguarda dumondas linguisticas è il *LIR* sa sviluppà en stretga collavuraziun cun la Lia Rumantscha e l'Institut dal Dicziunari Rumantsch Grischun. Il *Pledari Grond* cumpiglia in grond dumber d'endataziuns ch'èn vegnidas stgaffidas pir cun elavurar il *LIR*. En il rom da la nova concepziun dal lexicon, ch'è vegnida suttamessa il 2015/2016 a diversas parts involvidas per prender posiziun, èn pliras instituziuns er s'exprimidas davart la posiziun futura dal rumantsch. Da vart da la Biblioteca naziunala svizra hai per exempel già num: «Im Gegensatz zur heutigen Online-Ausgabe wünschen wir eine bessere Einbindung des romanischen Teils in das Neue HLS, auch wenn nur Teile des Lexikons in dieser Sprache verfügbar sein sollten.»² Er l'ASSU sco organizaziun purtadra, la cumissiun responsabla e la direcziun dal *HLS-DHS-DSS* èn s'exprimidas cleramain per cuntinuar ed implementar pli ferm l'ediziun parziala rumantscha. Il medem resultat è sa preschentà il 2017 a chaschun d'ina enquesta fatga tar las instituziuns centralas en la Rumantschia: La posiziun dal rumantsch duaja vegnir rinforzada cun integrar l'ediziun rumantscha (separada) en il *HLS-DHS-DSS*; i duajan vegnir mess a disposiziun cuntegns davart l'istorgia svizra en lingua rumantscha ed inserids aspects da l'istorgia grischuna en la plattafurma naziunala; sper l'actualisaziun dals artitgels dal *LIR* duaja l'ediziun parziala rumantscha surtut sa focussar sin artitgels da survista e d'interess general davart l'istorgia svizra. Per motivs finansials ed organisatorics n'èsi la finala betg stà pussaivel d'avair pronta l'ediziun rumantscha cur ch'il nov *HLS-DHS-DSS* è vegnì mess online il 2019.

2 I sa tracta dad in'evaluaziun interna, il document n'è betg accessibel publicamain.

En il fratep han tut ils impediments technics e concepziunals pudì vegnir surmuntads e la plazza da la persuna responsabla per l'ediziun rumantscha ha pudì vegnir occupada l'entschatta dal 2022. Dapi il settember 2023 è l'ediziun rumantscha accessibla sco *Lexicon istoric da la Svizra (LIS)*.

Tar las incumbensas principalas da la redacziun linguistica rumantscha cun sedia a Cuir tutgan las suandantas lavurs: garantir la qualitat e la coerenza scientifica e linguistic-stilistica da l'ediziun rumantscha; organisar e realisar las lavurs da redacziun e translaziun; collavurar vi da l'ulteriur svilup concepziunal da l'entir lexicon online e da l'ediziun rumantscha. Areguard dumondas linguisticas collavura la redacziun rumantscha stretgmain cun il servetsch linguistic da la Lia Rumantscha; quel segna responsabel per il lectorat e per la cussegliaziun linguistica.

3. Ils emprims artitgels en lingua rumantscha

3.1 Projects tematics

Il HLS vegn amplifitgà cun sa concentrar sin projects tematics che servan a stuppar largias e che resguardan novs secturs da perscrutaziun. Ils artitgels-clav da tals projects vegnan mintgamai publitgads en tuttas quatter linguas. Quest sector ha alura er furmà in dals accents principals per eleger ils emprims artitgels ch'èn vegnids mess online en versiun rumantscha.

Ils projects realisads fin qua tractan las suandantas tematicas: dretg da votar da las dunnas; epocas e culturas da la preistorgia; cusseglieras federalas e cussegliers federali; istorgia coloniala (cf. l'exempel «John Sutter», chapitel 4); interpretas da famiglia (Benziger, Bührle, Famiglie ticinesi); istorgia da la tecnica e digitalisaziun; ambient biografic e famigliar d'importantas persunalitads (Gotthelf, Pestalozzi, Vela); mesiras repressivas per motivs da provediment e plazzaments.

3.2 Artitgels centrals tenor la structura da basa dal lexicon

In segund criteri da selecziun han furmà artitgels che dattan in'impresion da la structuraziun ierarchica dal lexicon. En quest connex èn er vegnidas resguardadas a moda equilibrada las quatter categorias d'artitgels (Temas, Persunas, Famiglias, Lieus & Spazis) sco er la vasta purschida multimedia (maletg, infografica, film, tun).

Tenor il concept da l'ediziun parziala rumantscha vegnan ils suandants secturs resguardads a moda prioritara: spazis geografics, chantuns e chapitalas, regiuns grondas e lieus cun funcziun da center; artitgels da famiglia e biografias extendidas (ch'ins ha gia considerà sco impurtantas en il concept da basa dal lexicon); artitgels davart las singulas epocas

istoricas (che pussibiliteschan ultra da las quatter categorias d'acceder als cuntegns dal lexicon sur la dimensiun temporal); artitgels-clav or da tut ils champs tematics (stadi/domini, societad, economia, cultura, ambient, istoriografia/furmaziun d'identitad).

3.3 Focus Grischun/Rumantschia

Or dal relasch dal *LIR* derivan ils dus artitgels da referenza «Grischun» e «Cuir». Ultra da quai èn accessibels online emprims artitgels da vischnancas (fusiuns da vischnancas pli novas) sco er artitgels da survista d'importantas famiglias grischunas. Ils artitgels che vegnan publitgads en versiun rumantscha correspundan – areguard il cuntegn – precisamain a las trais autras ediziuns linguisticas e vegnan actualisads er en l'avegnir parallelamain cun quellas. Eventuals cuntegns specifics cuntegnids en singuls artitgels da l'anteriur *LIR* restan vinavant accessibels sur il link correspondent a la fin da l'artitel.

In exempel impressiunant da las pussaivladads dal lexicon online concepì da nov porscha l'artitel biografic «Angelika Kauffmann»: A basa dals pli novs resultats da perscrutaziun ha l'autura Bettina Baumgärtel surlavurà cumplettamain quest artitel; ultra da quai è el vegnì cumplettà cun in'illustraziun represchentativa.³

L'artitel chantunal «Grischun» – dal reminent in dals artitgels ils pli vasts entaifer l'entir corpus lexicografic – n'era betg anc cuntegnì en il *LIR* en questa furma cumplexiva. El infurmescha detagliadamain tranter auter davart il temp da la Republica da las Trais Lias (1524–1798) ed è vegnì mess online en vista al giubileum da 500 onns dapi la fundaziun da quella.

4. Invista en in artitel cumpari en tut las quatter linguas: il passà colonial da la Svizra

Il sguard sin l'istorgia è suttamess ad ina transformaziun permanenta – quai sa mussa betg il davos en connex cun il project actual dal *HLS* «Entretschaments colonials da la Svizra». Temas e persunas che vegnivan fin qua strusch percepids, cumparan cun ina giada en il focus da la publicitad; a medem temp vegn in u l'auter erox da pli baud evaluà da nov e sia vita ed ovra vegnan confruntadas cun dumondas criticas.

In exempel per ina tala reinterpretaziun sut novas ensainas porscha la biografia da l'emigrant svizzer John Sutter (1803–1880): Ditg ha quel vali sco persunalitad eminenta en connex cun la fevra d'aur en la California;

3 L'artitel surlavurà en il *LIS* (versiun dals 13-12-2021) en congual cun la pli veglia versiun publitgada en il *e-LIR*: www.hls-dhs-dss.ch/rm/articles/022037/2021-12-13/ versus www.e-lir.ch/index.php?id=1454 [03-04-2024].

ils ultims onns han ins però cumenzà a resguardar er la perspectiva da las unfrendas da ses operar. Co che questa nova vista ha chattà sia via en il HLS, mussa la suandanta passascha or da l'artitgel respectiv:

*John Sutter – General Sutter*⁴

[...] Sutter ha gia purschi da ses temp da vita materia per istorgias d'aventura. Lur cuntegns per part fantastics èn vegnids recepids en Svizra a moda nuncritica. Oravant tut las imaginaziuns areguard sia ritgezza surpassavan lunschor la realitad. Martin Birmann, l'avugà da la dunna da Sutter, ha scrit l'onn 1868 il cudesch *General Johann August Suter* ch'ha tschentà il crap da fundament da quest mitus. Il 1925 è suandà il roman da Blaise Cendrars *L'Or. La Merveilleuse Histoire du Général Johann August Suter*, en il qual il protagonist ha retschavi l'emprima giada il status d'in erox. Ulteriuras elavuraziuns litteraras derivan tranter auter da Stefan Zweig, Cäsar von Arx, Traugott Meyer u anc il 2016 da Helen Liebendörfer; Luis Trenker ha contribuì in'elavuraziun cinematografica (1936). L'exposiziun *Swiss in American Life*, cofinanziada da la Pro Helvetia ed organisada dals consulats svizzers, la quala ha fatg staziun il 1977–1983 en divers lieus en ils Stadis Unids, ha ludà Sutter sco «gronda figura da l'istorgia svizra». En vista al partenadi da citads dal 1989 tranter Liestal e Sacramento ha la regenza da Basilea-Champagna sustegnì il 1987 cun meds dal fond da lottaria l'erecziun d'in monument da Sutter a Sacramento.

Perscrutaziuns pli novas en ils Stadis Unids a partir dals onns 1980 han dilucidà la vart indigena, fin qua invisibla dals raquints deditgads a Sutter. Quellas han rendì attent a las victimas da la conquista dal vest; Andrés Reséndez ha introduci en quest connex la noziun da l'«*autra sclavaria*» (*the other slavery*) che sa referescha a la sclavitid da la populaziun indigena americana. Er il maletg dal «General Sutter» ha, pervi da sia brutalitad, patì malamain en quest connex. Tenor Benjamin Madley han las praticas deumanisantas dal sistem da lavur sfurzada introduci dals rancheros e da Sutter sbassà las retegnientschas dals Angloamericans da far diever da violenza cunter ils indigen; quellas han fullà via als genocids regiunals vi da las societads indigenas da la California ch'han cumenzà cun la fevra d'aur dal 1848.

En rom dal moviment da Black Lives Matter il 2020 han ins ultra da quai mess en dumonda la recepciun unilateral da John Sutter en la memoria collectiva tant en Svizra sco er en ils Stadis Unids. A Rüthenberg han demonstrators cuvert ses monument cun in lenziel sanglentà; a Sacramento è la statua vegnida demontada.

4 Extract or da HUBER, RACHEL / DEGEN, BERNARD (2021), *John Sutter*, versiun dals 04-11-2021, en: LIS online, URL: www.hls-dhs-dss.ch/rm/articles/029855/2021-11-04/03-04-2024].

DE FR IT RM

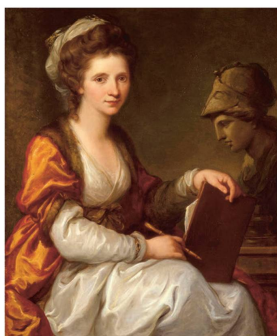
Angelika Kauffmann

Version date: 13.12.2021

Autura/author: Bettina Baumgärtel | Traducziun: Ivo Berther

* 30-10-1741 a Cuira, † 5-11-1807 a Roma, catolica, da Schwarzenberg en il Bregenzerwald. Pictura da purtrets e da maletgs istorics, dissegnadra, gravadra, interprendidra d'art e salonnière.

Autopurtret. Ieli sin tailla dad Angelika Kauffmann, ca. 1784, 93 x 76,5 cm (Museum d'art dal Grischun, Cuira, deposit da la Fundaziun Gottfried Keller, inv. 321.000.1945) [...]

Angelika Kauffmann ha retschet già d'uffant ina vasta furnaziun artistica ed intellectuala. Ses bab Joseph Johann Kauffmann, ch'era engaschà a la curt episcopala a Cuira sco pictur da purtrets e da frescos, ha promovì ses talent da malegiar. Sia mamma Cleofea Luz (er Lutz), figlia d'ina spendrera da Cuira, l'ha educà quadrilingua e l'instruì en clavazin e chant. Kauffmann è l'emprim creschida si surtut a Morbegno en Vuclina ed ha stgaffi cun nov onns emprims purtrets a pastel. Talentada egualmain en pictura e chant, l'han ins celebrà en Vuclina ed en las Trais Lias, nua che regivan cun ils conts [von Salis](#) impurtants incumbensaders da bab e figlia, sco er a las curts lumbardas e chasas aristocraticas en la regiun dal Lai da Constanza. Ils onns 1752-1754 viveva la famiglia a Como. Ses emprim viadi da furnaziun tras l'Italia dal Nord il 1754-1757 ha manà Kauffmann a la curt dal

duca Francesco III d'Este a Milaun, dal qual ella ha, tranter auters, purtretà ils commembers da famiglia. Suentar la mort da la mamma l'onn 1757 ha ella realisà 13 frescos en la baselgia da Schwarzenberg ed è stada vinavant activa sco purtreta. Durant ses segund viadi da furnaziun tras l'Italia da ca. 1759 fin il 1766 è ella entrada en contact cun collegas artists englais, tudestgs e talians sco er cun incumbensaders sco il viaggiatur englais John Parker ch'era vi da far il grand tour. Ella ha stgaffi maletgs en ieli a format grond cun scenas mitologicas ed istoricas – il fundament da sia carriera da pli tard sco pictura istorica –, ha studegià l'art antic, ha emprendi tar Giovanni Battista Piranesi la pictura da perspectiva, tar Johann Friedrich Reiffenstein l'art da gravar ed ha frequentà tar Pompeo Batoni il studi d'acts ch'era atgnamain scumandà per dunnas. A partir dal schaner 1763 ha ella già a Roma il success decisiv sco artista, tranter auter cun in purtret da l'archeolog ed istoricher d'art Johann Joachim Winckelmann.

Purtret da la famiglia da Ferdinando IV da Napel. Ieli sin tailla dad Angelika Kauffmann, 1783, 310 x 426 cm (Museo e Real Bosco, Capodimonte, inv. OA 6557, Appartamento Reale) © Ministero della Cultura – Museo e Real Bosco di Capodimonte. [...]

Illustraziun 2: Sper il text porschan ils singuls artitgels ina gronda schelta d'elements multimedials. Quai pon esser illustraziuns (sco qua en l'artitgel «Angelika Kauffmann»), tematisà en il text), ma er chartas, infograficas u funtaunas audiovisualas.

Cun la medema intenziun, numnadamain d'integrar en il discurs istoric la perspectiva da las unfrendas, s'occupa il lexicon actualmain d'in ulteriur tema brisant e sconuschì per lung temp: En il rom dal project «Mesiras repressivas per motivs da providiment e plazzaments extrafamigliars» vegnan elavurads artitgels sco «Privaziun d'uffants», «Internament administrativ» u «Ovra d'agid per ils uffants da la via» che tutgan gist er en il Grischun sin il viv.

Preschientscha online

HISTORISCHES LEXIKON DER SCHWEIZ, HLS-DHS-DSS, URL: <https://hls-dhs-dss.ch>

LEXICON ISTORIC DA LA SVIZRA, LIS, URL: <https://hls-dhs-dss.ch/rm>

LEXICON ISTORIC RETIC, LIR, URL: <http://e-lir.ch>

Newsletter HLS en versiun rumantscha, URL: <https://hls-dhs-dss.ch/rm/about/newsletter>

Ivo Berther, Lexicon istoric da la Svizra (LIS), Redacziun rumantscha, Cuir, ivo.berther@dhs.ch